

Ekologické zemědělství: trend, nebo nutnost?

Hospodaření podle principů ekologického zemědělství (EZ) začíná v některých částech naší republiky převládat. Například v Karlovarském kraji je certifikováno v režimu EZ téměř 60 % zemědělské půdy. V rámci okresů je více než polovina výměry zemědělské půdy obhospodařována ekologicky v osmi z celkových 76 okresů. Aktuálně v ČR hospodaří ekologicky 5369 farem na výměře 595 tis. ha, což představuje více než 16 % celkové zemědělské půdy vedené v LPIS.

S tímto podílem patří Česká republika mezi premianty společně s Rakouskem, Estonskem, Švédskem a Itálií.

Rozsah v České republice

K 31. 12. 2022 hospodařilo v České republice ekologicky 5050 farem na celkové výměře 575 464 ha, což představuje 16,2% podíl na celkové zemědělské půdě vedené v LPIS¹. V meziročním srovnání vzrostl počet farem o 5,3 % a celková výměra

ploch v EZ o 3,1 % (tj. o 256 farem a 17 340 ha).

Z celkového počtu přibližně 43 tisíc zemědělsky aktivních subjektů hospodaří v režimu EZ již každá osmá farma (podle Zemědělského registru ČSÚ). Za posledních deset let vzrostl počet ekofarem 1,3krát z původních 3923 farem a výměra půdy v EZ 1,2krát z původních 488 tis. ha v roce 2012. Přibližně desetina ploch je v současné době zařazena v tzv. přechodném období² a představu-

¹Celková výměra půdního fondu vedená v LPIS k 31. 12. 2022 činila 3 548 245 ha.

²Přechodné období je období, ve kterém dochází k přeměně zemědělské výroby na ekologické zemědělství a k odstranění vlivu negativních dopadů předchozí zemědělské činnosti na zemědělskou půdu, krajinu a životní prostředí. V přechodném období má osoba zařazená do přechodného období stejné povinnosti jako ekologický podnikatel, nestanoví-li zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství, ve znění pozdějších předpisů, jinak.

je potenciál nárůstu ekologických ploch v dalších letech (graf 1).

Viditelný nárůst orné půdy

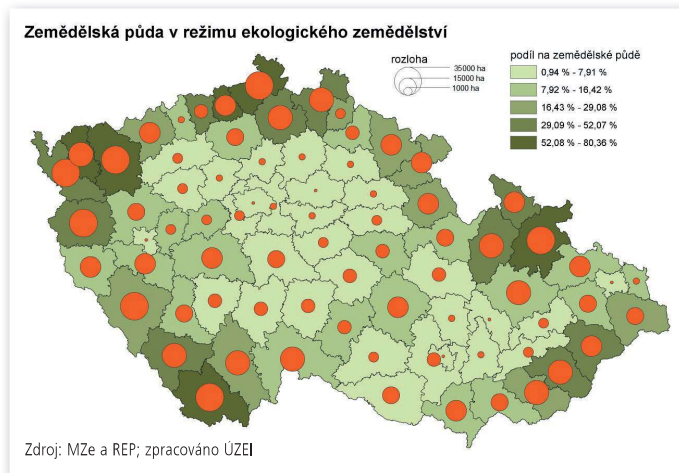
V posledních letech je patrný pozitivní trend navyšování ploch orné půdy. Ke konci roku 2022 tvořila orná půda téměř pětinu celkové výměry v EZ (111 966 ha), což je zatím nejvyšší dosažený podíl v historii vývoje (graf 2). Za posledních pět let vzrostla její výměra více než o 40 tis. ha proti původním 71 tis. ha v roce 2017, což představuje v průměru každoroční téměř 10% nárůst. Za stejné období stoupla výměra trvalých travních porostů (TTP) zhruba o 30 tis. ha na současných 457 015 ha a představuje dlouhodobě 80 % celkové výměry půdy v EZ. Jen okolo 1 % ploch v EZ zabírají trvalé kultu-

ry (6069 ha), z nichž 81 % tvoří sady (4933 ha), 18 % vinice (1111 ha) a pod 1 % chmelnice (25 ha). Detailní strukturu užití půdy v EZ k 31. 12. 2022 zachycuje tabulka 1.

Šance splnit cíl 22 % do roku 2027

Aktuálně je v Registru ekologických podnikatelů (dostupný on-line na webu MZe) registrováno 5369 farem a 595 572 ha, což ukazuje na další nárůst zájmu o ekologické zemědělství. Oživení zájmu v minulých dvou letech souvisí především s nastavením podmínek opatření Ekologického zemědělství v rámci Programu rozvoje venkova (PRV) během přechodného období společné zemědělské politiky, kdy v letech 2021 a 2022 byl umožněn vstup do opatření Ekologického zemědělství v podobě zkrácených ročních závazků všem i zcela novým žadatelům.

V roce 2023 pokračuje zájem o opatření EZ díky implementaci nového Strategického plánu SZP, který nahrazuje PRV a je klíčovým nástrojem podpory zemědělského sektoru a venkova pro období 2023–2027. Opatření je realizováno opět formou pětiletých závazků a novinkou je umožnění souběhu EZ s konvenčním hospodařením v souladu s evropskou legislativou. Je umožněno chovat zvířata různého druhu (např. skot, ovce, kozy) a pěstovat plodiny

Rozsah ekologického zemědělství v okresech ČR (2022)

Užití půdy v EZ	Stav k 31. 12. 2022			Meziroční změna 2022/2021	
	v přechodném období	již plně v EZ	celkem	(%)	(ha)
Celkem	51 164	524 299	575 464	3,1	17 340
Trvalé travní porosty	30 815	426 200	457 015	1,9	8 313
Orná půda	19 568	92 398	111 966	8,9	9 165
Trvalé kultury	659	5 409	6 069	-3,0	-191
z toho: sady (produkční a extenzivní)	248	3 010	3 258	-8,5	-302
krajinotvorné sady	198	1 477	1 675	4,3	70
vinice	202	908	1 111	2,6	28
chmelnice	11	14	25	113,0	13
Ostatní plochy	122	292	414	14,7	53

Pozn.: Ostatní plochy zahrnují školky, plochy rychle rostoucích dřevin, zalesňovou půdu, jinou kulturu a rybníky dle LPIS
Zdroj: MZe a REP

různých odrůd, včetně ovoce a zeleniny, které lze snadno odlišit na jedné farmě rozdělené na konvenční a ekologickou jednotku. Očekává se, že povolení souběhu usnadní přechod do EZ velkým farmám, typických pro ČR, díky možnosti vstoupit do EZ jen s určitou částí podniku. Tato skutečnost by tak mohla přispět k naplnění národního cíle dosáhnout 22 % zemědělské půdy obhospodařované ekologicky v ČR do roku 2027 (tj. zhruba 750 tis. ha).

Česká republika nyní patří mezi dvacet zemí světa s největší výměrou půdy v EZ (deváté místo v rámci Evropy) a mezi patnáct zemí světa s nejvyšším podílem ploch v EZ na celkové zemědělské půdě (sedmé místo v rámci Evropy, páté místo v EU po Rakousku, Estonsku, Švédsku a Itálii).

Zastoupení v krajích

Zastoupení EZ v jednotlivých krajích není rovnoměrné. Největší plochy ekologicky obhospodařované půdy se nachází v pohraničních hornatých okresech Jihočeského, Plzeňského, Moravskoslezského, Karlovarského a Ústeckého kraje. V těchto pěti krajích se nachází téměř 60 % ploch v EZ a dva z nich vedou dlouhodobě s nejvyšší průměrnou velikostí ekofarem (221 ha v kraji Karlovarském a 152 ha v kraji Ústeckém).

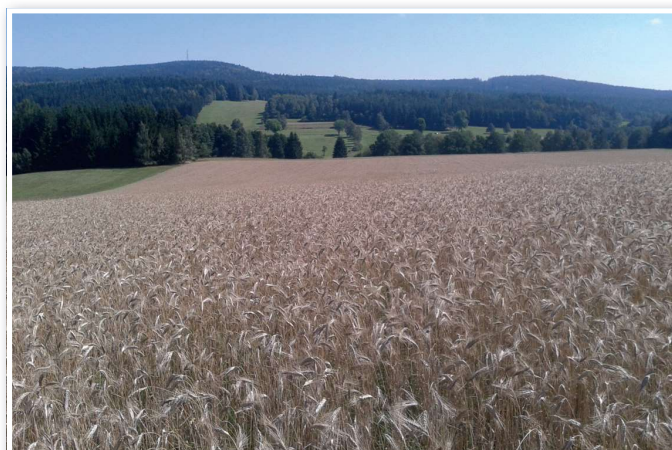
V počtu ekologických farem vede dlouhodobě kraj Jihočeský (733 ekofare), následovaný krajem Plzeňským. Více než 400 ekofare se nachází pak v kraji Moravskoslezském, Zlínském, Středočeském a Kraji Vysočina (graf 3). Z pohledu podílu ekologicky hospodařících farem na celkovém počtu farem v daném kraji vede téměř se 40% podílem Karlovarský kraj. V dalších osmi krajích hospodaří ekologicky již více než 10 % farem, tzn. minimálně každá desátá farma (v Plzeňském kraji 20 %, v kraji Ústeckém, Libereckém, Jihočeském a Olomouckém okolo 15 % a v kraji Moravskoslezském, Zlínském a Vysočina mezi 10–12 %).

Mezi okresy s největší výměrou ploch v EZ patří Bruntál, Český Krumlov, Tachov, Karlovy Vary a Klatovy. V těchto pěti okresech se nachází 140 tis. ha ekologicky obhospodařované půdy, což představuje čtvrtinu ploch

v EZ v rámci ČR. Více než polovinu zemědělské půdy, která je obhospodařována ekologicky, najdeme v osmi z celkových 76 okresů. Jedná se o Děčín, Sokolov, Ústí nad Labem, Český Krumlov, Bruntál, Karlovy Vary, Zlín a Cheb (v rozmezí 52 až 80 %), viz mapa.

V čele Karlovarský kraj

Z pohledu podílu ploch v EZ na celkové zemědělské půdě byl v roce 2022 celorepublikový průměr (16,2 %) překročen v osmi krajích, přičemž vysoce nad tímto průměrem s téměř 60 % vedl Karlovarský kraj. Podobně jako v předchozích letech následoval kraj

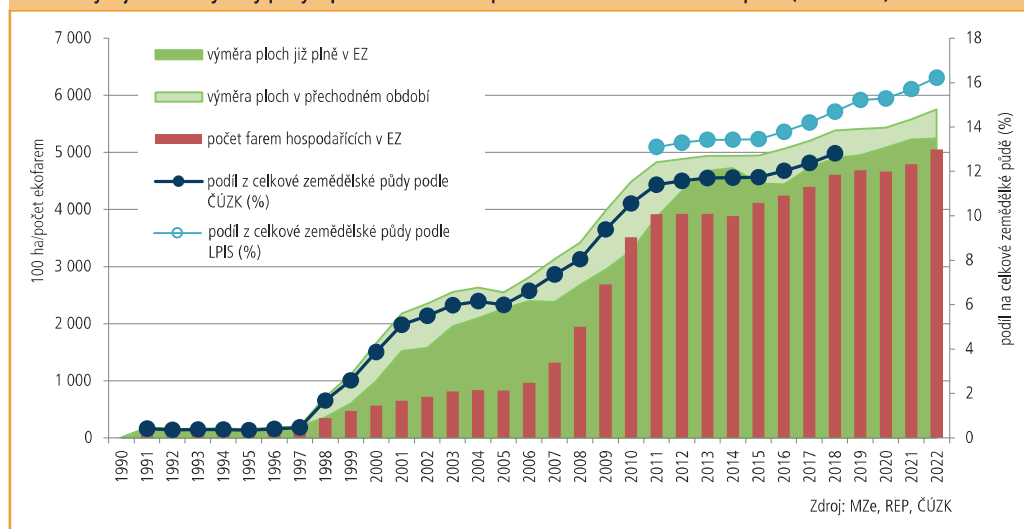
Ozimá pšenice, odrůda Aszita, Bezděkovský mlýn - Ekostatek rodiny Rezníčkovy Rohožná, Kraj Vysočina
Foto archiv farmy

Tab. 2 – Počet farem a výměra půdy v EZ a podíl na celkové výměře podle užití půdy v krajích ČR (2022)

Kraj	Počet ekofare	Výměra půdy v EZ celkem (ha)	Z toho výměra (ha)			Výměra půdy celkem dle LPIS (ha)	Podíl půdy v EZ na celkové výměře (%)			
			OP	TTP	TK		OP	TTP	TK	Z.p. celkem
Karlovarský	264	58 323	6 705	51 527	36	101 077	18,6	79,6	22,2	57,7
Liberecký	296	35 168	2 545	32 245	314	102 205	6,6	51,9	28,9	34,4
Moravskoslezský	448	59 912	6 416	52 949	524	215 532	5,2	58,8	58,2	27,8
Zlínský	411	40 623	6 486	33 213	879	148 487	7,1	60,8	34,0	27,4
Ústecký	327	49 845	6 237	42 878	681	222 450	4,1	66,5	14,0	22,4
Plzeňský	606	73 319	20 134	52 946	214	328 513	9,9	43,4	31,9	22,3
Jihočeský	733	91 872	11 457	80 174	221	427 535	4,6	44,9	20,9	21,5
Olomoucký	316	42 865	4 466	38 166	215	243 588	2,5	60,0	10,6	17,6
Královéhradecký	274	26 120	3 046	22 832	238	236 036	1,9	33,2	12,2	11,1
Pardubický	196	18 399	4 635	13 653	95	232 318	2,6	24,4	17,7	7,9
Jihomoravský	355	25 619	18 349	5 375	1 888	363 357	5,7	22,3	10,5	7,1
Vysočina	406	24 068	9 883	14 027	153	360 053	3,6	16,9	59,0	6,7
Středočeský	410	28 917	11 225	17 010	600	556 261	2,4	23,1	11,4	5,2
Praha	8	413	380	22	11	10 834	3,7	3,4	24,8	3,8
Celkem	5 050	575 464	111 966	457 015	6 069	3 548 245	4,5	45,4	15,4	16,2

Zdroj: MZe a REP

Graf 1 – Vývoj celkové výměry půdy a počtu farem v EZ a podílu na celkové zemědělské půdě (1990–2022)

Zdroj: MZe, REP, ČÚZK

Jetel inkarnát, ekofarma Agrofyto Lídečko, Zlínský kraj

Foto Jaroslav Rumánek

Liberecký, Moravskoslezský, Zlínský, Ústecký, Plzeňský a nově Jihočeský s více než 20% podílem. V produkčních oblastech zůstává zastoupení EZ stále nízké mezi 4 až 7 % (tab. 2). V rámci jednotlivých kategorií užití půdy (orná půda, trvalé travní porosty a trvalé kultury) dominoval opět Karlovarský kraj, kde se v ekologickém režimu nacházelo téměř 20 % ploch orné půdy a 80 % ploch TTP. Hranice 60 % ploch TTP v ekologickém režimu dosáhly dále kraje Ústecký, Zlínský a Olomoucký. Největší podíl trvalých kultur v EZ na jejich celkové výměře měl Kraj Vysočina a kraj Moravskoslezský (asi 60 %). Z pohledu absolutních hodnot se největší rozloha ekologicky obhospodařované orné půdy nacházela v kraji Plzeňském (20 134 ha) a Jihomoravském (18 349 ha), plocha TTP v kraji Jihočeském (80 174 ha) a u trvalých kultur dominoval kraj Jihomoravský (1888 ha), kde se nachází většina ploch ekologických vinic. Aktuálně je v ekologickém režimu zařazeno 45,4 % ploch trvalých travních porostů (luk a pastvin), 4,5 % výměry orné půdy a 15,4 % ploch trvalých kultur (resp. 26 % sadů, 7 % vinic a 0,5 % chmelnic).

Rostlinná produkce

Pestřejší a k půdě šetrnější osevnické postupy

Ze statistik, které od roku 2007 zpracovává ÚZEI, vyplývá, že hlavními plodinami na orné půdě v ekologickém zemědělství jsou téměř vyrovnaně obilniny a píce

(42,7 % a 43,9 %, graf 4). Z obilnin se nejvíce pěstují pšenice a oves. Skladba pěstovaných druhů je však mnohem pestřejší a zahrnuje minoritní druhy jako špaldu, pšenici tvrdou,

jednozrnku či dvouzrnku, pohanku a podobně. Vzhledem k úzké specializaci konvenčního zemědělství, kdy pšenice a ječmen zabírají 85 % celkové plochy obilnin, se v podstatě minoritními plodinami stává dnes i oves či žito.

V rámci pícnin jsou zastoupeny v EZ převážně víceleté pícniny (téměř 90% podíl), využívané ke krmeným účelům, zelenému hojení a odplevelování orné půdy. Nezbytnou součástí je zařazování luskoviny na zeleno (leguminóz), jejichž předností je výživný a zúrodňující dopad na půdu díky poutání vzdušného dusíku kořenovou soustavou spolu s příznivým účinkem na půdní strukturu. V konvenčním zemědělství naopak dominují s 60% podílem pícniny jednoleté, především kukuřice na siláž. Celkově je výměra pícnin v EZ více než dvojnásobná oproti konven-

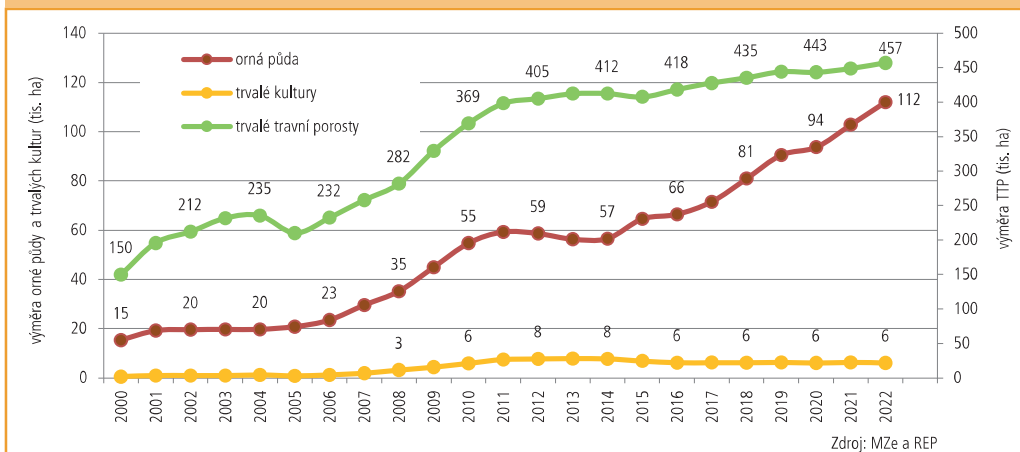
ci, zastoupení víceletých pícnin je v EZ téměř pětkrát vyšší.

V roce 2021 byly v EZ pěstovány obilniny na 42,3 tis. ha, pícniny na 43,5 tis. ha, luskoviny na zrno na 5,0 tis. ha (nejčastěji hrách a peluška) a technické plodiny na 5,7 tis. ha (zhruba 60 % ploch zabíraly olejninu, 40 % léčivé, aromatické a kořeninové rostliny). Pěstování okopanin a zeleniny zůstává trvale na nízké úrovni (428 ha, resp. 256 ha) a představuje méně než 0,5 % orné půdy v EZ.

Produkce ekofarem narůstá

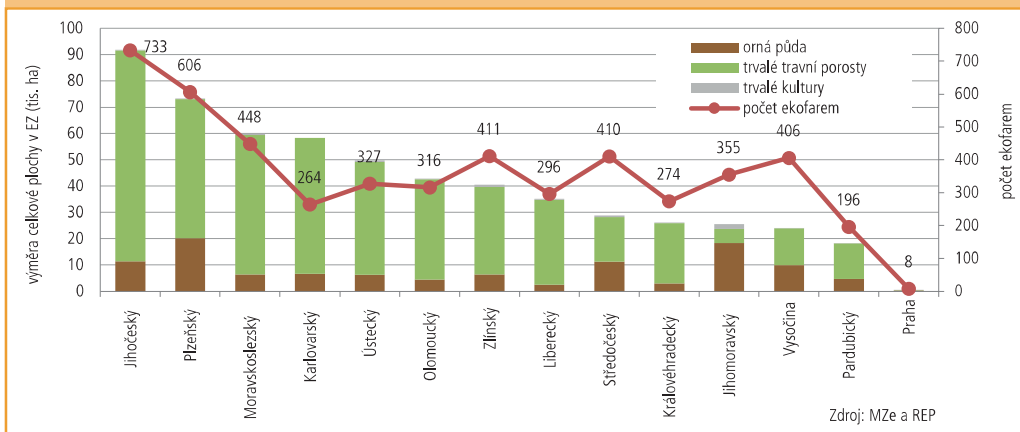
S nárůstem ploch orné půdy v EZ stoupá i samotná produkce ekofarem. U obilnin, hlavní skupiny plodin na orné půdě, vzrostla plocha za posledních deset let téměř dvojnásobně a produkce dokonce 2,3krát (ze 49 tis. tun na více než 112 tis. tun v roce 2021). Největší objem produk-

Graf 2 – Vývoj užití zemědělské půdy v EZ (2000-2022)

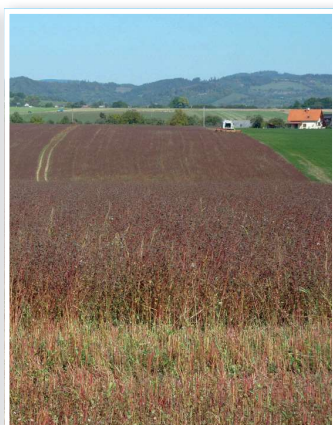

Zdroj: MZe a REP

Graf 3 – Počet farem a výměra celkové plochy v EZ v krajích ČR (2022)

Zdroj: MZe a REP

Pohanka obecná a sklizeň pohanky, farma Čechovi Postřelmov, Olomoucký kraj
Foto Martina Čechová

ce dosahují pšenice a oves. Zhruba 75 % ekologicky pěstovaného obilí je prodáno, přičemž většina v biokvalitě, avšak podstatná část produkce směřuje dlouhodobě do zahraničí (33 %). Neprodaný objem obilí je využíván především jako krmivo, příp. osivo přímo na ekofarmách. V roce 2021 obilniny v EZ tvořily 3,1 % jejich celkové osevní plochy a 1,4% podíl na celkové produkci obilí v ČR. Nejvyšší zastoupení v EZ má trvale oves a tritikale (19 %, resp. 11 % na celkové osevní ploše a 15 %, resp. 7 % na celkové produkci v ČR).

Významné zastoupení v EZ mají luskoviny na zrno (12% podíl na jejich celkové osevní ploše a 8% podíl na celkové produkci v ČR), jsou nepostradatelnou plodinou v osevním postupu pro udržení kvality orné půdy a dále zdrojem bílkovin pro krmení

hospodářských zvířat. Za posledních deset let vzrostla v EZ jejich plocha téměř trojnásobně a produkce dokonce 3,3krát (z 2630 na 8683 tun v roce 2021). Naopak v konvenčním zemědělství luskoviny téměř vymizely – bílkovinné plodiny pro krmení zvířat jsou ve velkém objemu dováženy ze zahraničí a střídání plodin se nahrazuje používáním průmyslově vyráběných hnojiv.

Vysoký podíl ploch i produkce v EZ dosahují také léčivé, aromatické a kořeninové rostliny (LAKR). Naopak je v EZ výrazně nižší zastoupení olejnin, především řepky, dále okopanin a zeleniny.

Na plochách v ekologickém režimu bylo za rok 2021 vyprodukováno 112 347 tun obilovin, 8683 tun luskovin na zrno, 4259 tun okopanin, 3448 tun olejnin, 603 tun LAKR

a 1394 tun zeleniny. Z trvalých kultur bylo sklizeno 5731 tun ovoce, z toho 3162 tun jablek, 1137 tun švestek, okolo 370 tun hrušek a podobný objem třešní a višní, 280 tun meruněk a 3278 tun produkce hroznů. (Pozn.: údaje za sklizeň roku 2022 budou zveřejněny v září 2023).

Uplatnění rostlinné produkce z ekofarem

Odbyt bioprodukce zachraňuje export

Z údajů ÚZEI o uplatnění bioprodukce vyplývá, že řada komodit nenachází zpracovatele na domácím trhu a je exportována. Z rostlinných komodit do zahraničí míří třetina produkce obilí (zejména špalda, oves, proso i pšenice), téměř polovina luskovin a olejnin, dvě třetiny produkce brambor, třetina zeleniny (zejména kořenové – mrkev, cibule), pětina ovoce (zejména jablka a bobuloviny, 25 % resp. 40 %).

Současně je známo, že ačkoliv je produkce prodána na domácím trhu v bio kvalitě, u některých komodit (obilí, mléko, hovězí maso) jsou biosuroviny nakonec zpracovány v konvenčních výrobcích z důvodu nízké poptávky spotřebitelů po biopotravinách.

Z šetření dále vychází, že pouze 10 % ekofarem prodá veškerou svoji produkci s certifikátem. Čtvrtina ekofarem využívá konvenční i bio trhy a zhruba polovina ekofarem odbytje dlouhodobě svoji produkci

výhradně na konvenčním trhu. Zbylá část farem svoji produkci neprodává a spotřebovává sama přímo na farmě.

Stejně jako konvenční zemědělci se i ti ekologičtí potýkají s nejistým odbytem, navíc i s nejistotou získání cenové prémie. Situaci mají složitější v tom, že v ČR je zatím stále málo rozvinutý trh s bioprodukty i biopotraviny, a to i přes významný nárůst bioprodukce v posledních letech.

Chybí veřejná poptávka

Vzhledem k dalšímu nárůstu zájmu o EZ mezi zemědělci, motivovanému podporou MZe, tzv. na straně nabídky, je potřeba, aby se Česká republika inspirovala v sousedních zemích a zajistila také adekvátní silnou poptávku po bioprodukci, tzv. podporu na straně poptávky. Značný potenciál má uplatnění biopotravin ve veřejném stravování (zelené veřejné zakázky, privátní zakázky a školní stravování), silným nástrojem jsou národní osvětové a informační kampaně, velmi důležitá je podpora zpracování, včetně faremního, a rozvoj krátkých dodavatelských řetězců a lokálních odbytových cest jako alternativy k dominantnímu odbytu skrze obchodní řetězce.

Závěrem je důležité připomenout, že politická podpora rozvoje ekologického zemědělství přispívá současně k řešení problémů a naplnění cílů v dalších oblastech, jako je ochrana klimatu; kvalita půdy, vody, biodiverzity; dobré životní podmínky zvířat; živobytí na venkově i veřejné zdraví. Těžko bychom hledali jinou oblast politiky, která může přispět k tolika prvkům zdraví lidí a planety. Ekologické zemědělství rozhodně není krátkodobým trendem. Je předpokladem zachování naší planety – krajiny – půdy dalším generacím v uspokojivém stavu. *

Ing. Andrea Hrabalová,
Ústav zemědělské ekonomiky a informací, Oddělení Znalostní a inovační systémy
Ing. Jana Hlaváčková,
Ústav zemědělské ekonomiky a informací, Oddělení Agroenvironmentální politika

Graf 4 – Struktura pěstovaných plodin na orné půdě v EZ a KZ (2021)

